

Лук'янова Л.Б.,
завідувач відділу андрагогіки
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України,
професор, доктор педагогічних наук

РОЗВИТОК ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ: ВИМОГИ ЧАСУ

Розкрито роль освіти дорослих у контексті сучасних соціально-економічних трансформацій, зокрема щодо уможливлення адаптації в швидкозмінному соціумі; обґрунтовано провідні напрями й тенденції її розвитку в Україні (перехід від концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості; еволюція знання у провідне джерело вартості в інформаційному суспільстві; становлення освіти дорослих як важливого чинника у подоланні відсталості в розвитку).

Ключові слова: *освіта дорослих, суспільний розвиток, особистість, тенденції розвитку, форми і напрями освіти дорослих.*

Загальноцивілізаційні зміни кінця ХХ – початку ХХІ століть, глобальне прискорення суспільного розвитку, збільшення тривалості життя суттєво посилили роль незалежної, самодостатньої особистості, яка має інтелект, волю, здатна діяти в динамічно змінюваному контексті, що загалом спонукають удосконалення системи освіти впродовж життя. Нині цей освітній напрям є загальноновизнаною необхідністю, яку Європейський Союз розглядає як важливий елемент соціальної моделі сучасного суспільства..

На думку російських учених, в умовах соціально-економічних перетворень особливої гостроти набуває необхідність удосконалення освіти дорослих як соціального інституту, який можна вважати одним з найбільш впливових чинників економічного й соціального прогресу, духовно-

морального оновлення і розвитку суспільства [6, с.16].

Передусім сенс освіти дорослих можна пояснити її спрямованістю на усунення наявних суперечностей (рис. 1).

З урахуванням сучасної соціально-економічної ситуації в Україні можна виокремити додаткові суперечності. Зокрема між інтенсивно змінюваними умовами життя в країні й недостатньою здатністю дорослої людини успішно адаптуватися до нової ідеологічної й соціокультурної ситуації; задекларованим визнанням ключової ролі освіти у суспільстві, що дає їй підстави посісти провідні позиції в культурі, визначати перспективи розвитку країни та ігноруванням випереджувальної функції освіти в суспільстві; об'єктивним підвищенням ролі освіти дорослих, її впливом на соціально-економічні процеси та відсутністю юридичного, фінансового й науково-методичного забезпечення.

Рис. 1. Значення освіти дорослих у розв'язанні сукупності суперечностей

Призначення освіти дорослих у вузькому контексті ґрунтується на забезпеченні кваліфікації відповідного рівня. Тоді як у широкому значенні вона покликана забезпечити доступ до якісної освіти, її відкритість як у

горизонтальній, так і вертикальній площинах, що гарантує конкурентоспроможність й мобільність дорослих тощо.

Отже, узагальнене значення освіти дорослих на сучасному етапі розвитку суспільства можна репрезентувати такими чинниками:

- 1) усвідомленням власної причетності кожної людини до світової спільноти з її культурними загальними і професійними тенденціями як результат процесу глобалізації;
- 2) динамікою процесів і явищ навколишнього середовища, які необхідно усвідомлювати, сприймати, адаптуватись до них;
- 3) суттєвими кількісними й змістовими змінами інформаційного простору, що потребує умінь самостійно здобувати й переопрацьовувати інформацію, переносити і використовувати її в нових, змінених умовах;
- 4) посиленням суб'єктивної позиції в соціумі, що потребує самостійності й відповідальності за власне життєзабезпечення;
- 5) зростанням ролі особистості, її інтересів, комунікативних здібностей.

Водночас зазначимо, системна криза, спричинена кардинальними змінами в соціально-економічних відносинах, активний світовий курс на ринкову економіку змінили ситуацію в сфері освіти дорослих. Ці зміни, як вважають вчені, неоднозначні та мають як позитивний (усвідомлення світовою спільнотою ролі освіти дорослих), так і негативний вияв (скорочення термінів навчання, комерціалізація багатьох напрямів освіти дорослих, регіоналізація освіти).

Однак, на нашу думку, нині в освіті дорослих переважають позитивні зміни. По-перше, *це розгалуження її цілей і напрямів*. Зокрема, нині окрім відомих й усталених цілей – соціальної, адаптивної, інформативної тощо важливого значення набувають такі *цїлі* як відновлення стабільності, забезпечення динамічного розвитку суспільства, саморозвиток особистості, розвиток її громадянської позиції, професійної, побутової сфер. Тоді як серед нових *напрямів* освіти дорослих, що тільки набувають вагомості в нашій

державі, але вже добре відомі в європейських країнах, слід назвати освіту людей похилого віку, професійне навчання людей з обмеженими можливостями, освіту людей тимчасово позбавлених волі). По-друге, *це урізноманітнення освітніх послуг*, які надаються дорослим. Наприклад, внутрішньофірмове, корпоративне навчання, короткотермінові курси і семінари, навчання на виробництві, а також поширене нині приватне навчання (наприклад, навчання іноземних мов, керуванню автомобілем тощо). По- третє, *трансформація чинних структур освіти дорослих* у більш гнучкі, здатні відповідати сучасним вимогам (наприклад, створення на базі вечірніх шкіл поліфункціональних Центрів освіти дорослих; трансформація гуртків за інтересами в університети для людей третього віку; модифікація курсів підвищення кваліфікації тощо). Характерною ознакою сучасної освіти дорослих є не тільки участь суб'єкта навчання у виборі освітнього напрямку, але й участь у відборі й структуруванні змісту навчання, його форм, технологій, темпу навчання, активне використання сучасних інформаційних технологій.

На підставі аналізу вітчизняного й зарубіжного досвіду освіти дорослих, наукових досліджень цієї сфери, здійснюваних Інститутом освіти дорослих РАО, професор О. Тонконогая визначає напрями, за якими доцільно удосконалювати освіту дорослих в Росії [6]. З певною трансформацією зазначених положень, урахуванням вітчизняного менталітету та історичного досвіду можемо виокремити напрями, що нині потребують особливої уваги в Україні:

- 1) Розвиток освіти дорослих як цілісної системи.
- 2) Розроблення юридичної підтримки.
- 3) Обґрунтування механізмів державного визнання освіти дорослих як одного із пріоритетних напрямів.
- 4) Корекція цілей і змісту.
- 5) Ліквідація функціональної неграмотності.
- 6) Розроблення стратегії регіонального розвитку освіти дорослих.

Проаналізуємо кожний з означених напрямів більш детально. *Перший напрям* – спрямований на розвиток освіти дорослих як цілісної системи, що відтворює гарантії і права кожного громадянина країни на неперервну освіту впродовж життя; необхідність зорієнтувати її на загальнолюдські цінності, ідеали гуманізму; гармонізувати інтереси особистості й суспільства, а також зробити її доступною для всіх верств населення, створити об'єктивні умови для максимального розвитку особистості, реалізації усіх особистісних потенційних можливостей, що сприятиме як успішній адаптації до мінливих соціально-економічних умов, так і соціальній захищеності дорослої людини.

Другий напрям - це розроблення юридичної підтримки освіти дорослих, зокрема прийняти Закон України «Про освіту дорослих» та відповідні підзаконні акти. Доцільно закріпити гарантії розвитку освіти дорослих через виокремлення спеціальних статей бюджету, розроблення механізму фінансової підтримки найбільш «віддалених» від системи освіти соціальних груп, забезпечення доступності освітніх послуг для всіх дорослих громадян незалежно від рівня і спрямування набутої раніше освіти, прибутків і місця проживання, віку, стану здоров'я.

Третій напрям – обґрунтування механізмів державного визнання освіти дорослих як одного з пріоритетних напрямів, що сприятиме виходу держави із системної кризи та уможливить прискорення соціально-економічних реформ. Для цього на державному й регіональному рівнях необхідно збільшення державних інвестицій в різні форми освіти дорослих, зокрема здійснення перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів за новими дефіцитними професіями, перенавчання безробітних. Особливої уваги потребують освітні форми щодо соціальної адаптації громадян, які в умовах ринкової економіки втрачають роботу або стають функціонально неграмотними.

Четвертий напрям. Оскільки нині активно поширюється комерціалізація освіти дорослих, яка передусім пов'язана зі скороченням термінів навчання, посиленню прагматизму змісту освіти дорослих, що

певною мірою загрожують розвитку творчого потенціалу особистості, доцільно здійснити корекцію цілей і змісту освіти дорослих. Водночас процес навчання дорослих не може обмежуватися вузькоутилітарними цілями, а тому потребує орієнтації на розширення загальної культури, усвідомлення не тільки особистих, національних але й загальнолюдських соціальних проблем, формування відповідальності за результати і наслідки своєї професійної й побутової діяльності.

П'ятий напрям - спрямування зусиль на ліквідацію функціональної неграмотності, що за умови швидкоплинних змін у сучасному суспільстві, набуває особливої актуальності й потребує дедалі більшої адаптації до цих змін. У цьому сенсі передні позиції посідає необхідність ліквідації економічної, екологічної, комп'ютерної неграмотності, що дасть змогу дорослій людині бути активним суб'єктом суспільного життя. Розв'язання цієї проблеми спонукає по-новому поставитися до питання технологій освіти і навчання дорослих.

Шостий. В умовах виходу з кризи доцільно розробити стратегію регіонального розвитку освіти дорослих з урахуванням соціально-економічних, демографічних, національних, культурних та інших чинників й особливостей регіону.

Отже, зміни в сфері освіти дорослих безпосередньо пов'язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті соціуму, водночас мають характер тенденцій. Спробуємо саме з цих позицій виокремити та проаналізувати провідні тенденції освіти дорослих.

На наше переконання, *провідною тенденцією* сучасної освіти дорослих, є трансформація, розширення її змістового поля. Нині освіту загалом й освіту дорослих зокрема, усе більшою мірою ототожнюють не тільки з формальним навчанням. Будь-яка діяльність сьогодні трактується як освітня, якщо має на меті змінити установки й моделі поведінки особистості шляхом передавання нових знань, розвитку нових умінь й навичок. Отже, відбулася інституціоналізація різних, у тому числі, й нових форм освіти.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, розвиток неформальної та інформальної освіти є вагомим, закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освіті. Їх актуальність відображено у нормативних документах міжнародних організацій ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Міжнародної організації праці тощо. Наприклад, у Меморандумі Європейської Комісії 2000 р. представлено рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим змогу набувати знання, уміння й навички, виробляти погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі [1].

Шведський вчений Г. Блід стверджує, що неформальна освіта має глибше історичне коріння ніж формальна [7]. Зауважимо, що нині система неформальної освіти у розвинених країнах посідає один щабель з формальною, а подекуди й вищий, оскільки саме тут людина знаходить оптимальні умови для творчого особистісного розвитку.

Наступна *тенденція також має ознаки, за якими її можна віднести до провідних, це – зміна концепції освіти* дорослих від функціонально-професійної підготовки до розвитку особистості. Донедавна освіту дорослих розглядали звужено, переважно як таку, що може забезпечити суто економічне зростання й підвищення шансу на працевлаштування. Проте сучасна місія освіти взагалі, й освіти дорослих зокрема, є значно ширшою і полягає в залученні громадян до повноцінного різнобічного суспільного життя, пов'язаного не лише з ринком праці. Адже потреба навчатися впродовж життя дедалі виразніше відіграє ключову роль у відновленні стабільності, динамічного розвитку суспільства, його громадянської, професійної, побутової сфер. Освіта дорослих в усіх її вимірах – формальному, неформальному, інформальному, – спрямована на саморозвиток особистості й відповідно, повинна мати підтримку на державному рівні. Саме такий підхід разом із гарантією права особистості на освіту в будь-якому віці є базовою нормою законодавчих актів у розвинених

європейських державах.

Концептуальною тенденцією сучасної освіти дорослих є неперервність. Філософсько-педагогічна ідея неперервної освіти уособлює поєднання декількох змістових цілеспрямувань. По-перше, це пролонговане засвоєння особистістю соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок освітньої системи; по-друге, дотримання принципів організації чинної системи освіти, освітньої політики, спрямованої на створення умов для навчання людини впродовж усього її життя; по-третє, забезпечення логічного взаємозв'язку і наступності різних ланок освіти.

У європейській і світовій теорії і практиці неперервної освіти дорослих сформульовано ключові принципи, на засадах яких й відбувається розвиток цього освітнього напрямку: нові базові знання і навички для усіх; збільшення інвестицій у людські ресурси; інноваційні методики викладання і навчання; нова система оцінювання набутої освіти; розвиток системи консультування; наближення освіти до особистості. Постійне набуття нових знань, методик і технологій є безумовним чинником підтримки відповідної кваліфікації спеціалістів, що й обґрунтовує провідний принцип сучасної освіти – її неперервність, який визначає стратегічний орієнтир суспільного прогресу.

Отже трансформація первинної (початкової, середньої, вищої) освіти у неперервну, яка триває протягом усіх періодів дорослого життя, стає характерною тенденцією для переважної більшості розвинених країн світу.

Тенденція еволюціонування знання у важливе вартісне джерело інформаційного суспільства. У сучасному суспільному розвитку джерелом прибутку активно стають знання, інновації та форми і засоби їх практичного впровадження. Нині знання активно посідають повідні позиції в економічному розвитку, а відтак радикально змінюється роль освіти в структурі суспільного життя та співвідношення таких сфер як освіта і економіка. Наприклад, один із варіантів оцінювання прибутку, заснований на теорії людського капіталу, за яким знання й кваліфікація найманих робітників є капіталом, що дає прибуток, а витрати часу й засобів на

здобування знань і навичок – інвестиції в нього [5]. Новий тип економічного розвитку, що закорінюється в інформаційному суспільстві, спонукає людину декілька разів протягом життя змінювати професію, постійно підвищувати кваліфікацію. Доведено, що нині вищі навчальні заклади не можуть забезпечити своїх абсолювентів обсягом знань, достатніх не тільки на усю подальшу професійну діяльність, але й для розв'язання різних життєвих ситуацій сьогодення. Окрім того інтенсивне зростання інформації та її постійне оновлення, яке відбувається через кожні 5-10 років, вимагає поновлювати знання, задля відповідності зрослим життєвим вимогам.

Наприклад, з 70-х років минулого століття переважна більшість керівників американських корпорацій почали розглядати витрати на навчання як прибуткові капіталовкладення, а відділи розвитку персоналу й навчальні центри – як структурні підрозділи, що беруть активну участь у створенні прибутку. Так, у 80-х роках ХХ ст. промислові корпорації США витрачали на освіту і професійну підготовку свого персоналу понад 60 млрд. доларів, а на підприємствах, що їм належали, навчалось близько 8 млн. осіб – приблизно стільки же студентів налічували вищі навчальні заклади країни.

Отже сфера освіти нині суттєво перетинається з економічною сферою життя суспільства, а освітня діяльність стає важливою компонентою його економічного розвитку. Окрім того інформація і теоретичні знання є стратегічними ресурсами країни, а рівень розвитку освіти значною мірою визначає її суверенітет і національну безпеку.

Таким чином стратегічна фундаментальна ідея розвитку системи освіти дорослих набуває особливої цінності, такої як цінність розвитку особистості, суспільства, культури, вона поступово стає провідним принципом державної політики, визначається як методологічний регулятор розвитку як особистості, так і держави загалом, забезпечує нову якість розвитку, відкриває принципово нову історичну епоху розвитку суспільства. Нагальність розвитку системи освіти дорослих визначається тим, що рівень освіченості суспільства має випереджувати рівень його розвитку, зокрема,

соціальної, виробничої сфери, економіки. Тоді як «онтологізація духовно-морального розвитку (просвітлення) дорослої людини, здійснюване в межах її сприйняття як суб'єкта духа, людини, яка в складному пошуку гармонії між матеріальним і духовним долаючи в собі «людину» входить в зону надлюдського внутрішнього (божественного) начала і розуміє, що затверджувати у світі треба не себе, а порядок навколо себе» [2, с.12].

Отже, освіта дорослих дедалі більше набуває вагомості у сучасному соціумі, її провідними тенденціями стають навчання впродовж життя, піднесення вагомості знаннєвої компоненти сучасного соціально-економічному розвитку, дисемінація, урізноманітнення змісту, форм і методів, трансформація усталених структур і провайдерів.

Список використаних джерел

1. Меморандум комиссии Европейского Совета «Обучение в течение всей жизни». – [Електронний ресурс]: Режим доступу 15.08.2010: <<http://is.beneficium.ru/docs/20001030>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.]
2. Подобед В.И., Горшкова В.В. Ведущие тенденции развития образования взрослых в России и странах СНГ / В.И. Подобед, В.В. Горшкова // Человек и образование. – 2007. - № 6. – С. 8-12.
3. Развитие образования взрослых в России и Швеции [Електронний ресурс]: Режим доступу 04. 07. 2011: <<http://comenius.narod.ru/news/calendar.htm>>. – Заг. з екрану. – Мова рос.
4. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг; Науч. ред. и авт. предисл. А.Б. Орлов / пер. с англ. А.Б. Орлова, С.С. Степанова, Е.Ю. Патяевой – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
5. Симбирёва А.Л. Внутрифирменное обучение: теория и практика осознанной необходимости . – [Електронний ресурс]: Режим доступу 17.01.2011: <<http://www.hr-hunter.com/lib/practicum/28>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
6. Тонконогая Е.П. Тенденции развития образования взрослых как

социального института / Е.П. Тонконогая // Проблемы непрерывного образования: педагогические кадры. – 1998. – №11. – С.16-18.

7. Blid H. Learn and Act with Study Circles. – Stockholm: Nykopia Tryck AB, 2000. – 193 p.

Лукьянова Л.Б. Развитие образования взрослых в Украине: требования времени

Раскрыта роль образования взрослых в контексте современных социально-экономических трансформаций, обоснованы ведущие направления и тенденции его развития в Украине.

Ключевые слова: образование взрослых, общественное развитие, личность, тенденции развития, направления образования взрослых.

Lukyjanova L.B. The development of adult education in Ukraine: standard time

Revealed the role of adult education in the context of contemporary socio-economic transformations, in particular with regard to adapting to a rapidly changing socium; justified trends leading its development (the transition from the concept of functional training to the concept of personality development, the evolution of knowledge in the basic source of value of the information society).

Key words: adult education, community development, personality, tendencies of development of adult education.